

Лучик В. В.

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОГО І СЛОВ'ЯНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА ЯК НАУКОВО-ДИДАКТИЧНИЙ ПІДРОЗДІЛ НаУКМА (ДО 10-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ СТВОРЕННЯ)

Об'єктивні обставини зумовили створення кафедри загального і слов'янського мовознавства як «локомотива» в піднесенні рівня лінгвістичної підготовки майбутніх філологів, випуск яких здійснюється з першого набору студентів. У зв'язку з цим концепція кафедри і програма розвитку на ній лінгвістичної науки зводяться до кількох ключових положень, пов'язаних з актуальністю опрацювання проблем загального і слов'янського мовознавства в НаУКМА на науково-дидактичному рівні, з місцем і завданнями кафедри в навчально-виховному процесі, з її науковою діяльністю відповідно до основних напрямів загального і слов'янського мовознавства, із взаємодією кафедри з іншими підрозділами університету й закладами держави та світу, з її структурою, кадровим складом і результатами роботи.

Ключові слова: кафедра, мова, мовознавство, філологічний, НаУКМА.

Актуальність проблеми. Після відродження Києво-Могилянської академії відновилася повноцінна діяльність університету як одного з провідних і найстаріших вищих навчальних закладів Європи, заснованого 1615 р. на основі Київської братської школи у виділеному Галшкою Гулевичівною приміщенні та за підтримки Війська Запорозького, зокрема гетьмана Петра Сагайдачного. У першій половині XVII ст. київський митрополит Петро Могила запровадив у ній як Київській Братській колегії систему освіти за зразком духовних навчальних закладів, де велика увага приділялася вивченню мов, насамперед латини та польської. З того часу колегія почала іменуватися Києво-Могилянською на честь свого опікуна та благодійника, а з 1658 р. їй було надано статус академії, за яким вона прирівнювалася до Ягеллонського університету. Упродовж чотирьох століть існування (з перервою у XX ст.) Києво-Могилянська академія (нині це Національний університет «Києво-Могилянська академія» – НаУКМА) функціонує як переважно гуманітарний навчальний заклад, тому філологічна освіта в ньому пронизує всі напрями діяльності.

Природно, що в основі мовознавчої підготовки сучасних студентів центральне місце зайняли дві дисципліни – українська та англійська мови, адже саме ці мови є робочими в НаУКМА і визначальними у внутрішній та міжнародній практиці підготовлених фахівців. Але високий статус цих мов сам по собі не гарантував відповідного рівня розвитку українського (і ширше – слов'ян-

ського) та англійського (і ширше – германського або романо-германського) мовознавства, адже вивчення рідної та однієї зі світових мов було підпорядковане насамперед прикладній меті, а саме забезпеченню досконалого або вільного використання їх у професійній діяльності випускників. З огляду на сказане стає зрозумілим функціонування кафедри англійської мови та кафедри української мови як повністю або переважно загальноуніверситетських підрозділів практичного спрямування. Цим значною мірою пояснюється відсутність у НаУКМА обов'язкового для класичних університетів Європи і світу філологічного факультету, вивчення лише як вибіркової латинської мови, яку особливо культивували Петро Могила та його наступники і якою написана значна частина спадщини Києво-Могилянської академії. З іншого боку, літературознавча частина як друге «крило» філологічної освіти від початку відродження Києво-Могилянської академії представлена потужним блоком нормативних і вибірковок дисциплін, викладання яких забезпечують провідні фахівці в Україні. Зазначені та інші обставини об'єктивно зумовили потребу створення кафедри загального і слов'янського мовознавства як «локомотива» в піднесенні рівня лінгвістичної підготовки майбутніх філологів, випуск яких здійснюється з першого набору студентів. У зв'язку з цим концепція кафедри і програма розвитку на ній лінгвістичної науки зводяться до кількох ключових положень, пов'язаних з актуальністю опрацювання проблем

загального і слов'янського мовознавства в НаУКМА на науково-дидактичному рівні, з місцем і завданнями кафедри в навчально-виховному процесі, з її науковою діяльністю відповідно до основних напрямів загального і слов'янського мовознавства, із взаємодією кафедри з іншими підрозділами університету й закладами держави та світу, з її структурою, кадровим складом і результатами роботи.

На початку ХХІ ст. людство увійшло в якісно новий етап розвитку гуманітарних і природничих наук, який характеризується універсальністю знань, перенасиченістю інформацією, прагненням створити таку парадигму, яка б на основі визнання сучасних досягнень об'єднала членів наукового співтовариства для вироблення оптимальної моделі постановки та ефективного розв'язання актуальних завдань. У цьому процесі посилюється інтеграція наукових галузей, з-поміж яких одне з провідних місць належить мовознавству, що розглядає мову як феномен соціуму, ментальності й психіки людини. Завдяки провідній ролі мови в пізнавальній і комунікативній діяльності суспільства, її універсальному характеру сучасне мовознавство дедалі більше зміцнює свої позиції як міждисциплінарна галузь науки, що інтегрує лінгвістичні надбання, соціологію, психологію, історію, теорію штучного інтелекту тощо. Як наслідок, воно розвивається в бік експансіонізму – виходу в інші наукові галузі, антропоцентризму – вивчення мови з метою встановлення людського фактора в ній та пізнання її носіїв, функціоналізму – вивчення розмаїття функцій мови в різних сферах її використання, експланатарності – пояснення мовних фактів і явищ. Даючи вихід на інші науки, мовознавство формує знання про суспільний характер мови, її походження, функції, знакову природу і системність, в основі яких антропоцентризм, що є ключем до розуміння її носіїв і пізнання глибинних соціолінгвальних, етнолінгвальних, психолінгвальних та інших процесів. Цими та іншими чинниками зумовлена наявність кафедр загального або загального і слов'янського/германського, романського тощо мовознавства на гуманітарних факультетах різних університетів України та світу. В НаУКМА таку кафедру було створено в січні 2007 р. Вона об'єднала дисципліни та наукову проблематику загальнотеоретичного, історичного й прикладного циклів, тим самим ставши ефективною структурою для успішного розв'язання науково-дидактичних завдань відповідного циклу, координації освітянської та наукової діяльності із сучасними тенденціями мовного життя суспільства, теорією і практикою його осмислення.

Місце кафедри в навчально-виховному процесі. З огляду на те, що кафедра є основним структурним підрозділом університету, на неї покладено великі обов'язки та повноваження в наданні освітянських послуг і підвищенні якості знань студентів. У галузі мовознавства такі послуги надаються разом із кафедрами української мови та англійської мови на науковій основі. Кафедра загального і слов'янського мовознавства забезпечує навчання й виховання майбутніх фахівців на історико-філологічних традиціях Києво-Могилянської академії, на зразках мовного й культурного розвитку цивілізованих країн з метою формування інтелектуальної еліти, демократизації українського суспільства та його повноцінного входження до прогресивного світового співтовариства. У межах своєї компетенції й вимог навчального плану кафедра організовує якісне викладання теоретичних, історичних і прикладних мовознавчих дисциплін, значна частина з яких є авторськими курсами, забезпечує написання на сучасному науковому рівні курсових, бакалаврських і магістерських праць, підготовку аспірантів і докторантів, ефективно проведення офісних годин для студентів, сприятливі умови для продуктивної діяльності професорсько-викладацького складу, стажистів тощо.

Особливо важливе місце в роботі кафедри загального і слов'янського мовознавства займає відкрита на ній 2008 року магістерська програма «Теорія, історія української мови та компаративістика» (керівник проф. В. Лучик). Такий напрям навчально-виховної та науково-дослідної роботи зі студентами природно впливає з потреби частини випускників бакалаврату зі спеціальності «Філологія. Українська мова і література» в отриманні завершеної і поглибленої лінгвістичної освіти, як це мають можливість реалізувати, наприклад, схильні до літературознавчої діяльності студенти. Функціонування двох самостійних філологічних програм – з літературознавства і мовознавства – це поки що єдиний досвід в Україні зі спеціалізації студентів за відповідними знаннями, який знаходить продовження в аспірантурі та докторантурі. Вищий якісний рівень лінгвістичної освіти на магістерській програмі вимагає формування в студентів поглиблених синтезованих знань відповідного спрямування, у зв'язку з чим мовознавчі курси загальнотеоретичного, історичного та прикладного циклів становлять основну частину фахових дисциплін навчального плану, що накладає на кафедру підвищену відповідальність за підготовку дипломованих фахівців.

Наукова діяльність кафедри. Проголошений у НаУКМА курс на поступову зміну статусу уні-

верситету з навчального на дослідний заклад ставить значно вищі вимоги до наукової діяльності кафедри, яка перетвориться на якісно новий осередок науково-дослідної роботи студентів, аспірантів, докторантів і професорсько-викладацького складу. Тож головним завданням кафедри загального і слов'янського мовознавства на найближчу перспективу є підготовка (разом з іншими кафедрами) дипломованих фахівців різних ступенів кваліфікації (бакалавр, магістр, кандидат наук, доктор наук) на засадах творчості та пошуку в навчанні. Це вимагає від кафедри наявності висококваліфікованих кадрів і функціонування на ній або на факультеті відповідних програм, лабораторії, аспірантури, докторантури, спеціалізованої вченої ради, фахового наукового видання тощо. Такі компоненти наукової інфраструктури є на напрямі «Філологія» в НаУКМА.

Відповідно до фахового покликання найактуальнішими науковими напрямками на кафедрі є «історія української мови у зв'язку з іншими слов'янськими та європейськими мовами», «порівняльно-історичне і типологічне мовознавство», «загальне мовознавство», провідним аспектом у дослідженні яких є лексика та граматики мовних систем у діяхронії і синхронії. Зокрема, у такому ключі виконано монографічні дослідження еквівалентів слова в українській і деяких слов'янських мовах [3], топонімів України [4], лексики і фразеології староукраїнської мови [1]. При цьому значна частина наукового доробку кафедри підпорядкована навчальному процесу і оформлена у вигляді авторських підручників або посібників, як-от «Вступ до слов'янської філології» [4], «Основи психолінгвістики» [2]. Загалом наявний на кафедрі загального і слов'янського мовознавства потенціал дає їй змогу самостійно або в співпраці з іншими колективами створювати і виконувати фундаментальні наукові проекти з актуальних проблем українського, слов'янського, загального та східного мовознавства (монографії, словники, енциклопедії, підручники, фахові часописи тощо), науково-дослідні центри або лабораторії (етнолінгвістичних та ономастичних досліджень, типологічних досліджень і компаративістики), вивчати мову документів і пам'яток української писемності, зосереджених у науково-дослідному центрі «Спадщина Києво-Могилянської академії». Унікальною основою для розвитку сходознавства на кафедрі і в НаУКМА загалом, розроблення важливих держбюджетних тем тощо є «Фонд Омеляна Пріцака», в якому сконцентрована одна з найбагатших у світі колекція книг, архівних матеріалів, карт тощо, пов'язаних з культурно-історичними та етномовними процесами на просторах Євразії.

Значна частина виконаних і запланованих на майбутнє наукових проектів кафедри має міжнародний характер. Зокрема, на початку 2000-х років проф. В. Лучик був співавтором 2-томної міжнародної енциклопедії «Słowiańska onomastyka» [4]; за наукового редагування завідувача відділу славістики ПАН В. Косеської-Тошевої проф. А. Лучик з іншими членами кафедри видала два словники українсько-польських і польсько-українських еквівалентів слова [3]; за сприяння турецьких істориків і філологів Ф. Туранли опрацював матеріали в архівах Стамбула щодо історії, культури та етномовних процесів у козацькій Україні, видавши фундаментальну монографію про відповідні джерела [6]. Важливо, що до кафедральної науково-дослідної роботи, крім аспірантів, активно залучаються студенти, які, зокрема, друкують свої розвідки в часописі «Magisterium. Мовознавчі студії» [5].

Взаємодія кафедри з іншими підрозділами університету й закладами країни та світу. Кафедра загального і слов'янського мовознавства за своїм призначенням покликана якнайтісніше співпрацювати з кафедрою української мови, кафедрою англійської мови й кафедрою літературознавства, з якими забезпечує системне викладання лінгвістичних дисциплін, відповідну виховну роботу та ступеневу підготовку бакалаврів, магістрів, фахівців вищої наукової кваліфікації за філологічними спеціальностями й спеціалізаціями. Узгодження науково-дидактичної діяльності цих кафедр передбачає об'єднання зусиль на поглиблене вивчення проблем української філології, українознавства і слов'янської компаративістики, загального мовознавства, на вироблення спільних методологічних підходів у науково-дидактичній практиці, на дослідження філологічної спадщини Києво-Могилянської академії, на організацію цілеспрямованої співпраці з міжнародними філологічними центрами. Інтеграція цих напрямів посилюється у зв'язку з переходом кафедр на підготовку науковців у системі сучасних докторських (PhD) програм за зразком європейських університетів Великої Британії, Франції, Іспанії, Норвегії, Польщі та інших країн.

Для досягнення вагомих результатів сучасна наука пішла шляхом консолідації зусиль та ідей з іншими її галузями. Тому перспективною для кафедри загального і слов'янського мовознавства є взаємодія з нефілологічними структурними підрозділами: з кафедрами історії та археології в процесі дослідження етно- і глотогенезу українців, слов'ян та індоєвропейців; з кафедрою філософії при вивченні питань філософії мови, когнітивної лінгвістики, методології наукових

досліджень; з кафедрою інформатики в розробленні курсу «Основи комп'ютерної лінгвістики» і т. ін.

З метою участі в дослідженні фундаментальних науково-дидактичних проблем, об'єднання зусиль у підготовці міжнародних наукових проєктів, обміну передовим досвідом пріоритетною є взаємодія з провідними вітчизняними й зарубіжними вченими, навчальними закладами та науковими установами, зокрема тих країн, мови яких вивчаються на кафедрі загального і слов'янського мовознавства. Так, проф. В. Лучик тісно співпрацює з Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України в дослідженні етимології суфіксів української мови, що є новим напрямом у слов'янській та світовій компаративістиці; проф. А. Лучик разом з колективами Мовно-інформаційного фонду НАН України та Інституту славістики ПАН у Варшаві розробляє проблематику ідентифікації й лексикографічного оформлення еквівалентів слова української та інших слов'янських мов; доц. Ф. Туранли спільно з університетом Сакарія в Туреччині та Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України систематизує і досліджує тюркські джерела вивчення історії України.

Важливим напрямом у діяльності кафедри має бути надання методичної, методологічної, науково-теоретичної та організаційної допомоги відповідним структурним одиницям чинних і перспективних філій, колегіумів і дочірніх вищих навчальних закладів Острога, Миколаєва, Бахчисарая, Запоріжжя, Донецька, Горлівки, Севастополя, частина з яких тимчасово окупована і потребує особливої підтримки в проведенні національної навчально-виховної роботи та в підготовці висококваліфікованих кадрів. Кафедра може взяти активну участь у відродженні запровадженій ще Петром Могилою допомогі з підготовки відповідних фахівців для Молдови, Румунії, Білорусі, Росії (після припинення війни на сході України), у розвиткові творчих зв'язків із цими та іншими європейськими країнами.

Ще одним актуальним завданням є повернення університетові слави одного з провідних в Україні та за її межами гуманітарних центрів, куди сходяться найпрогресивніші інтелектуальні сили для обговорення й розв'язання злободенних питань. У ХХІ ст., наприклад, так було під час Помаранчевої революції, Революції Гідності, проведення міжнародних конференцій пам'яті Омеляна Пріцака, який передав НаУКМА величезну спадщину – близько 30 тис. примірників книг, архівних матеріалів, особистих речей тощо.

Варто зазначити, що наукові конференції, присвячені Омелянові Пріцаку, вже стали традиційними в університеті, і одним із їхніх співорганізаторів є кафедра загального і слов'янського мовознавства. На часі підготовка до проведення відповідного заходу з нагоди 100-річчя (квітень 2019 р.) від дня народження цього видатного українського та американського історика й мовознавця. Немає сумніву, що ця подія стане науковим форумом світового масштабу.

Кадрове забезпечення кафедри та основні результати діяльності. Кафедра об'єднує фахівців, які забезпечують викладання близько 40 мовознавчих дисциплін загальнотеоретичного, історичного та прикладного циклів. Паралельно з цим здійснюється керівництво здобувачами, аспірантами й докторантами з написання наукових робіт з різних напрямів і спеціальностей в галузі мовознавства: «українська мова», «слов'янські мови», «порівняльно-історичне і зіставне мовознавство», «загальне мовознавство». На сьогодні таку роботу забезпечують насамперед штатні професори А. А. Лучик, В. В. Лучик, доценти В. А. Передрієнко, С. І. Куранова, Ф. Туранли, в активі яких, крім численних статей, індивідуальні та колективні монографії, підручники, словники, енциклопедії (див. Список літератури), близько трьох десятків захищених кандидатів наук тощо. У різні роки на постійній основі або за сумісництвом на кафедрі працювали такі відомі вчені, як І. Р. Буніятова, В. М. Гамалія, В. К. Житник, В. Д. Литвинов, Ю. Л. Мосенкіс, які активно розробляли проблеми історичної лексикології і синтаксису германських та індоєвропейських мов (І. Р. Буніятова), історії мовознавчої науки та її лексичних і термінологічних ресурсів (В. М. Гамалія), розвитку слов'янських мов і теорії та практики поетичного перекладу (В. К. Житник), науково-дидактичного вивчення латинської мови і лексикографічного опрацювання її лексики (В. Д. Литвинов), походження мов і цивілізацій, зокрема мови носіїв трипільської культури (Ю. Л. Мосенкіс). Тривалий час функціонування при кафедрі сертифікатної програми «Перекладознавство» забезпечував, крім інших фахівців, один із провідних перекладачів англійських творів українською мовою О. І. Терех. Нині викладання основних дисциплін на цій програмі забезпечує професор кафедри англійської мови П. В. Зернецький. Загалом структура, професорсько-викладацький склад і наявні результати свідчать про кафедру загального і слов'янського мовознавства НаУКМА як про важливий науково-дидактичний осередок в Україні й перспективний структурний підрозділ європейського зразка.

Список літератури

1. Історія української мови: Лексика і фразеологія / відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 440 с.
2. Куранова С. І. Основи психолінгвістики : навч. посіб. / С. І. Куранова. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 208 с.
3. Лучик А. А. Семантика прислівникових еквівалентів слова української і російської мов / А. А. Лучик. – К. : Довіра, 2001. – 218 с.; Лучик А. А. Російсько-український та українсько-російський словник еквівалентів слова / А. А. Лучик. – К. : Довіра, 2003. – 496 с.; Лучик А. Словник еквівалентів слова української мови / А. Лучик. – Katowice : Wyd-wo UŚ, 2006. – 220 с.; Лучик А. Словник еквівалентів слова української мови / А. Лучик. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 176 с.; Лучик А. Прислівникові еквіваленти слова в українській мові / А. Лучик. – Katowice : Wyd-wo UŚ, 2009. – 169 с.; Лучик А. Українсько-польський словник еквівалентів слова / А. Лучик, О. Антонова, І. Дубровська. – К. : НаУКМА, 2011. – 312 с.; Лучик А. Польсько-український словник еквівалентів слова / А. Лучик, О. Антонова. – К. : НаУКМА, 2013. – 244 с.
4. Лучик В. В. Автохтонні гідроніми Дніпро-Бузького межиріччя / В. В. Лучик. – Кіровоград : Народне слово, 1996. – 235 с.; Лучик В. В. Іншомовні гідроніми Інгуло-Бузького межиріччя / В. В. Лучик. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 1999. – 104 с.; Желзняк І. М. Словник мікропонімів України. Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина / І. М. Желзняк, О. П. Карпенко, В. В. Лучик та ін. – К. : Обереги, 2004. – 448 с.; Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології : підручник / В. В. Лучик. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 344 с.; вид. 2-ге, випр. і доповн., 2013. – 344 с.; Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик. – К. : ВЦ «Академія», 2014. – 544 с.; Słowiańska onomastyka: w 2-ch t. / pod red. E. Rzetelskiej-Feleszko i A. Cieślukowej przy współudziale J. Dumy. – Warszawa-Kraków : Tow-wo nauk. Warszawskie, 2002–2003. – Т. 1–2 (співатор Лучик В. В.).
5. Магістеріум. Мовознавчі студії. – К. : НаУКМА, 2009. – Вип. 37. – 107 с.; 2011. – Вип. 43. – 104 с.; 2013. – Вип. 50. – 108 с.; 2014. – Вип. 57. – 106 с.; 2016. – Вип. 62. – 112 с.
6. Туранли Ф. Г. Козацька доба історії України в турецько-османських писемних джерелах (друга половина XVI – перша чверть XVIII століття) / Ф. Г. О. Туранли. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2016. – 650 с.

V. Luchyk

**DEPARTMENT OF GENERAL AND SLAVIC LINGUISTICS
AS A SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL DIVISION OF THE NAUKMA
(TO COMMEMORATE THE 10th ANNIVERSARY OF CREATION)**

Two disciplines – Ukrainian and English – have occupied an important place in linguistic education of the NaUKMA students, as these languages are working languages in the university and are crucial in the national and international practice of educated professionals. However, a high status of these languages per se did not guarantee a corresponding level of development of Ukrainian (and in broader terms – of Slavic) and English (and in broader terms – Germanic or Romano-Germanic) linguistics, since studying the mother tongue and one of the world languages served primarily a practical purpose; in particular, ensuring their fluent use in the graduates' professional activities. Considering the above, it becomes clear why the department of the English language and the department of the Ukrainian language used to function as wholly or mainly all-university subdivisions with practical instruction. This also explains why the NaUKMA does not have a philological faculty that is mandatory for European classical universities of Europe and the world, and why Latin, which was especially cultivated by Petro Mohyla and his successors and in which the significant part of heritage of Kyiv-Mohyla Academy was written, is studied only as an optional course. On the other hand, from the beginning of the revival of Kyiv-Mohyla Academy, Literature Studies as a second “wing” of philological education have been represented by a large bloc of mandatory and optional literature disciplines taught by leading experts in Ukraine. These and other circumstances have caused a need for establishing the department of General and Slavic Linguistics as a “locomotive” in improving the linguistic education level of future philologists. In this regard, the concept of the department and the programme of the linguistic science development are based on a few milestones related to the relevance of solving General and Slavic Linguistics problems at the NaUKMA on the research and education levels, the place and objectives of the department in the educational process, its research activities in accordance with the main areas of General and Slavic Linguistics, cooperation of the department with other university divisions and public and foreign institutions, its structure, staffing, and performance.

Keywords: department, language, Linguistics, philological, the NaUKMA.

Матеріал надійшов 12.09.2016